

De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 43

door **WILLEM TIP**

Ontbinding van de Banne

De Banne blijft ook na de vorming van de Zaangemeenten nog enkele jaren voortbestaan. Op 5 april 1816 wordt echter in beginsel besloten tot de algehele opheffing van de bangemeenschap. De gemeenten dragen voor de helft bij in de kosten. Een college uit de gemeenten gaat zorgdragen voor de lopende zaken. Willem Bruygom Tip die in 1773 Dirk Cz IJff opvolgde, is de tweede en tevens laatste Sterfheer van de Banne Westzaan. Hij maakt de opheffing van de Banne niet meer mee en overlijdt in 1813.

De lopende zaken van de Banne bestaan vooral uit schulden en problemen. De financiën zijn bedroevend. Sinds het einde van de achttiende eeuw zijn de inkomsten van de Banne bij voortdurend gedaald. De schulden zijn onbetaalbaar groot.

In 1798, bij de afschaffing van de Heerlijke rechten telt men een schuld van f 136.342,30. Daar tegenover staan van 1789 tot 1798 gemiddelde inkomsten van f 8.605,60, waaronder f 2.304,50 windpacht. Twaalf jaar later, in 1810 zijn de schulden, dankzij de wederinvoering van sommige Heerlijke rechten iets afgenomen. Ze bedragen f 103.206,90. De inkomsten zijn echter nog sneller teruggelopen: tot f 5.037,75. De windpacht is zelfs gehalveerd tot f 1.100,-. Opnieuw worden in 1814 uit nood enkele oude Heerlijke rechten in ere hersteld.

In 1816 is de schuld echter niet veel verder gedaald. Ze bedraagt f 96.112,50. Men houdt het niet meer voor mogelijk dat die ooit nog in zijn geheel kan worden afgelost. Daarom verklaart men in 1820, net als bij de Nederlandse staatsschuld een belangrijk deel van de banneschuld als vervallen. Ze wordt vastgesteld op ongeveer de helft van de waarde, f 45.000,-. Een volle generatie later, in 1844 is ze eindelijk afgelost.

Na 1870 verkoopt men geleidelijk de weinige overgebleven rechten en bezittingen van de oude Banne. De

opbrengsten verdeelt men over de Zaangemeenten.

Het Rechthuis wordt gemeentehuis

Na de opheffing van de rechtbank in 1811 en nog meer na de ontbinding van de Banne in 1816 vormt het fraaie Rechthuis een grote vraag. Er is weinig belangstelling voor het kostbare gebouw. Het nieuwe Kantongerecht zetelt in Zaandam. De Polder Westzaan heeft het niet nodig. Het gemeentebestuur van Westzaan acht voor zijn werkzaamheden de Regentenkamer in het Weeshuis voldoende. Men spreekt al over afbraak.

Dit gaat de Gouverneur van Noord-Holland, Tets van Goudriaan echter te ver. In september 1820 bewerkt hij een vergelijk. Westzaan zal het Rechthuis gaan gebruiken als gemeentehuis en daarvoor aan de Banne een betaling doen van 2.541 gulden. Een luttel bedrag, nog geen tiende van de bouwkosten veertig jaar eerder. Ook het Polderbestuur (tegen een vergoeding van 30 gulden per jaar) en het College voor de lopende zaken van de Banne mogen het Rechthuis blijven gebruiken. Het polderbestuur blijft uiteindelijk nog lang in het Rechthuis vergaderen. Pas anderhalve eeuw later, in 1965 betreft het een nieuw gebouw aan de Museumlaan in Koog aan de Zaan. De Westzaanse gemeenteraad houdt er zijn laatste vergadering eind 1973.

Zoeken naar een nieuw begin

Na de vreugde over de herwonnen

vrijheid volgt de bezinning al heel snel. Redenen voor veel opgewektheid heeft Nederland niet. De Franse tijd heeft ons nationaliteitsbesef versterkt en enkele nieuwe instellingen nagelaten. Daarmee kan de armoede echter niet worden bestreden.

De Nederlandse bedrijvigheid kwijnt. De industrie is verouderd. Die kan de strijd met de moderne Engelse fabrieken, aangedreven door stoom, niet volhouden. Veel van haar oude afzetmarkten zijn verloren gegaan. Het ooit zo bloeiende Amsterdamse commissionairsbedrijf is al even sterk in verval geraakt als de scheepvaart. De Zaanstreek kan alleen nog werken voor de binnenlandse markt en zelfs daar overheerst de Engelse concurrentie.

Pogingen van Koning Willem I om de welvaart te vergroten stuiten af op de verflauwde ondernemingszin. De Hollandse ondernemers hebben in de oorlog met Engeland van 1780–1784 en in de Franse tijd die erop volgde te veel geld verloren. Nu mijden ze alle risico's. De zelfbewustheid van een eeuw eerder heeft plaatsgemaakt voor somberheid en voorzichtigheid.

De arbeidersbevolking is door de lange werkeloosheid haar vakkennis en werklust kwijtgeraakt. De lonen zijn ook laag en maar juist voldoende voor het meest noodzakelijke. De Nederlandse landbouw heeft het ten slotte zwaar onder de invoer van goedkoop graan uit Rusland.

De Zaanse industrie

Jacob van Lennep meldt in 1823 tijdens zijn wandeling door stad en lande dat de Zaanstreek nog een van de weinige plaatsen is die een bloeiende indruk maakt. Overal draaien er de molens. Verscheidene bedrijfstakken uit de achttiende eeuw hebben de moeizame Franse tijd overleefd. De houtzagerij, olieslagerij en pellerij zijn nog steeds in bedrijf. Ze blijven de gehele eerste helft van de negentiende eeuw de Zaanse industrie beheersen. Andere achttiende eeuwse bedrijfstakken die nog redelijk werk bieden zijn de zeildoekweverij, touwslagerij, papiermakerij en verfmalerij.

De Zaanstreek ziet zelfs verschillende oude bedrijfstakken groeien: de cocoa-makerij, blauwselfabricage en de patentoliefabricage. Ook enkele nieuwe bedrijfstakken dienen zich geleidelijk aan: de chocolademakerij, vermicellimakerij en de vervaardiging van kartonnen dozen en zakken.

Talrijker zijn echter de achttiende eeuwse bedrijfstakken die in de nieuwe eeuw niet meer of slechts op kleine schaal terugkeren: de Zaandamse scheepsbouw, de scheepsbeschuitbakkerij van Wormer, de traankokerij, de linnenblekerij, hennepklopperij, vollerij en leerlooierij.

Stoom is riskant

De ondernemers blijven voorlopig vasthouden aan hun windmolens. Die techniek is hun bekend en vertrouwd. Stoommachines leveren ongeveer hetzelfde vermogen als een goed gebouwde molen, zo'n 20 pk. Ze hebben echter het voordeel dat ze ook kunnen draaien bij windstilte. De nadelen lijken echter te overheersen. Stoommachines zijn duur en moeten ingevoerd worden vanuit Engeland. Reparaties duren lang. Ook de monteurs en onderdelen moeten per schip uit Engeland komen. Stoommachines zijn bovendien riskant. In Engeland hoort men geregeld van ongelukken. Niet altijd zijn de stoomketels bestand tegen de hoog opgevoerde druk.

Molens zijn betrouwbaar. Bij storingen is de molenmaker onmiddellijk ter plaatse. Een molen in bedrijf houden kost minder dan het installeren en in bedrijf houden van een stoommachine. De ondernemers hebben kort en goed voor de stoom nog het geld niet over.